

Dlaczego Koniecpolscy nie zbudowali sobie zamku w 2. połowie XV w.?

Rycerski ród Pobogów zaczął odgrywać istotniejszą rolę w procesach politycznych państwa Piastów zapewne od końca XII w., by w 2. ćwierci XIII w. wyłonić wyjątkowo aktywnego przedstawiciela w osobie komesa Mściwoja. Jego odtworzona biografia ukazuje bardzo sprawnego polityka, lawirującego i z powodzeniem zabiegającego o względy walczących o prymat książąt: Leszka Białego, Henryka Brodatego, Konrada Mazowieckiego i Bolesława Wstydliwego. Wiązały się z tym, począwszy od 1223 r., nominacje na ważne urzędy ziem: sandomierskiej, krakowskiej i łęczyckiej, jako kasztelana sandomierskiego, wiślickiego, oświęcimskiego oraz wojewody wiślickiego, łęczyckiego i krakowskiego¹. Po jego śmierci ok. 1252 r. jego syn Mikołaj sprawował funkcję cześnika krakowskiego do 1255 r., a po tym roku, zapewne do 1270 r., pełnił urząd wojewody krakowskiego².

Z komesem Mściwojem łączona jest budowa kościoła w Strońsku nad Wartą – ceglanej, późnoromańskiej świątyni, która miała powstać w latach 1235–1247³. Miejscowość ta była centrum wielkiego kompleksu dóbr ziemskich, skoncentrowanych głównie na terenie ziemi łęczyckiej i sieradzkiej oraz łączonych ze sprawowanym urzędem wojewody łęczyckiego. Po roku 1247 komes Mściwój ponownie objął godność kasztelana wiślickiego. Kolejnym centrum sukcesywnie powiększanego przez niego, jak i jego następców kompleksu dóbr rodowych stał się Chrzastów w ziemi sandomierskiej. Dobra te obejmowały wsie leżące między Chrzastowem a Mstowem. Kolejny syn Mściwoja, Jakub, powiększył majątek o wsie w ziemi krakowskiej⁴.

W kompleksie dóbr utworzonych przez Mściwoja, Jakuba i ich następców wyjątkową pozycję zajmował wspomniany Chrzastów. Jego położenie okazało się później sprzyjające rozwojowi ekonomicznemu, gdyż płynąca w pobliżu Pilica pełniła funkcję ważnej arterii komunikacyjnej. Ważny był również prestiż

¹ Szymczakowa 2005, s. 92; Zawitkowska 2005, s. 25–30. W tej drugiej publikacji najobszerniej ukazano problem pojawienia się rodu Koniecpolskich i jego roli politycznej w XIII w.

² Zawitkowska 2005, s. 32–34.

³ Szymczakowa 2005, s. 86; Kajzer 2010a, s. 19.

⁴ Zawitkowska 2005, s. 35–36. Były to Chrzastów, Giebło, Rędziny, Radoszewnica; w ziemi krakowskiej Dziwin koło Bochni, prawa towieckie w Kłaju, Deszno, Ważlin i Zarczyce w okolicach Jędrzejowa, a na Sądecczyźnie Jazowsko i Gaboń.

Il. 1. Kraków, wzgórze wawelskie, budynek zawierający pozostałości domu Jana Tazki Koniczolskiego

wiążący się ze „starożytnością” miejsca, Chrząstów bowiem pojawiał się w źródłach od 1136 r. Przed końcem XIV w. wyłącznymi patronami tamtejszego kościoła stali się Koniczolscy⁵. Chrząstów ze swym kościołem parafialnym znajdował się na prawym brzegu rzeki; na lewym, dosyć oddalonym od obecnego miasta (ok. 3 km w kierunku północno-zachodnim), w dogodnym do obrony miejscu, powstała fortalicja, zapewne jeszcze w XIII w., którą przypuszczalnie tworzyła wzniesiona na kopcu drewniana wieża, dodatkowo chroniona fosą. W pobliżu tego obronnego dzieła zaczęła stopniowo kształtować się osada, „na końcu pola”, tworząca wraz z gródkiem zaczątek nowego zespołu osadniczego⁶.

Niewątpliwie pierwszym znanym przedstawicielem tej rodziny w 2. połowie XIV w. był Przedbor, starosta kujawski, którego pieczęć pochodzi z 1348 r.⁷ Jego syn, zapewne również Przedbor, dysponował w latach 1366–1373 majątkiem składającym się z Chrząstowa i kolejnych dziewięciu wsi⁸. Jednak znaczącą pozycję polityczną na przełomie XIV i XV w. osiągnął Jakub, o którym pisano już: Jakub z Koniczola

⁵ Gliński 2000, s. 147; Zawitkowska 2005, s. 39.

⁶ Gliński 2000, s. 148–149. Autor przedstawił najważniejsze wyniki badań archeologicznych przeprowadzonych przez Z.W. Pyzika i opublikowanych w 1992 r.

⁷ Zawitkowska 2005, s. 39.

⁸ *Ibidem*, s. 49–50. Były to wsie: Smotryszów, Gieblo, Koniczpol, Lubojna, Radoszewnica, Rędziny, Rokuszycze, Rzeki, Rządawa.

II. 2. Lelów, miasto i zamek na rycinie Bolesława Olszowskiego, *Zwaliska klasztoru ks. ks. Franciszkańów w Lelowie*

i Januszowic. W momencie pojawienia się pierwszych związanych z nim dokumentów miał już ugruntowaną pozycję zamożnego i wpływowego przedstawiciela swego rodu, dążącego do potwierdzania bądź poszerzania znaczenia tak politycznego, jak gospodarczego, o czym zaświadczały związane z nim spory majątkowe po 1386 r.⁹ Jego pozycję polityczną określały stanowiska starosty i wojewody sieradzkiego, wymieniane od 1393 r.¹⁰ Możemy się domyślać, że jego zasoby majątkowe były spore, skoro w 1398 r. nabył klucz dóbr, którego centrum stanowiła miejscowość Wielgomłyn (ostateczne przejście majątku nastąpiło w 1408 r.)¹¹, a w 1399 r. stać go było na kupno za 1000 grzywien Nakła i sześciu kolejnych wsi¹².

Jakub z Koniecpola należał do grona osób związanych od końca XIV w. z dworem królewskim. Od 1396 r. wymieniany jest w licznych dokumentach transakcji gospodarczych dworu, aktach prawnych wagi państwowej, w latach 1400–1401 uczestniczył w procesie odnowienia Uniwersytetu Krakowskiego oraz w potwierdzeniu jego statutu w 1409 r. Od 1425 r. przysługiwał mu tytuł

⁹ Strzelecka 1968b, s. 516.

¹⁰ Zawitkowska 2005, s. 66.

¹¹ Szymczakowa 1998, s. 30–31; Zawitkowska 2005, s. 304, 323.

¹² Zawitkowska 2005, s. 322–323. Były to wsie: Witów, Hartmana Młyn, bór Żar (wcześniej, w 1368 r., wzięte w zastaw) oraz dołączona wieś Wąsosze, część Lelowa i Radoszewnicy. Strzelecka 1968b, s. 516.

ochmistrza królowej¹³. Bardzo bliskie kontakty z dworem królewskim utrzymywała żona Jakuba, Konstancja z małopolskiego rodu Szafranców, należąca do grona dwórek królowej Zofii; za jej udział w wychowaniu dzieci królewskich obdarowano Koniępcolskich w 1428 r. dożywotnio starostwem lelewskim, obejmującym miasto i pięć wsi¹⁴. Sąsiadujące ze sobą dobra chrząstowskie i lelewskie tworzyły razem pokaźny kompleks majątkowy. Konstancja, podobnie jak mąż, uczestniczyła w reaktywacji Uniwersytetu Krakowskiego i zaliczona została w poczet jego dobrodziejów¹⁵.

Po śmierci Jakuba z Koniępcola w 1430 r. dokonano podziału pokaźnego majątku między dwu synów: starszego Przedbora (1396–1460) i młodszego Jana (1400–1455).

Tak jak ojciec obaj synowie swą karierę polityczną po śmierci Władysława Jagiełły¹⁶ związali z prokrólewskimi ugrupowaniami możnych będących stronnikami Władysława III, a następnie Kazimierza Jagiellończyka, wspierającymi ich działania polityczne. Przedbor rozpoczął karierę jako kasztelan rozpierski, po 1440 r. mianowano go na starostwo przemyskie obejmujące Przemyśl i miasta Mościska, Niżankowice i Drohobycz wraz z 11 wsiami oraz żupy przemyskie, a w 1442 r. zyskał mianowanie na kasztelanię sandomierską¹⁷. Po ojcu przejął kompleks dóbr gniazda rodowego Chrzęstów-Koniępcol z sześcioma wsiami, powiększony w 1452 r. o kolejne¹⁸. W ziemi sieradzkiej odziedziczył pięć wsi, w powiecie lelewskim dwie¹⁹, w krakowskiej podobnie²⁰. W 1455 r. stał się dożywotnio właścicielem położonej w ziemi chełmskiej tenuty królewskiej Teratyn, składającej się z miasta i kilku wsi²¹, oraz przypadła mu tenuta lelewska z miastem Lelów i pięcioma wsiami²². W 1460 r. majątek Przedbora powiększył się o klucz dobrkowski koło Pilzna z ośmioma wsiami²³.

Przedbor zdecydowanie przyczynił się do podniesienia znaczenia odziedziczonego kompleksu dóbr Chrzęstów-Koniępcol i w 1443 r. uzyskał od króla Władysława Warneńczyka przywilej na założenie na prawie średzkim miasta na terenie wsi określanej jako Hołudza. W swym testamencie wyznaczył fundusze na budowę kościoła św. Trójcy w powstającym mieście²⁴. Obok Chrzęstowa była to druga dawna osada, położona tym razem na lewym brzegu Pilicy. Wieś Koniępcol powstała

¹³ Strzelecka 1968b, s. 517.

¹⁴ Sikora 1983, s. 305. Wsie niegrodowego starostwa lelewskiego: Staromieście, Ślężany z młynami, Bliżyce, Dzibice i Sokolniki.

¹⁵ Strzelecka 1968a, s. 510; Sperka 1999, s. 142.

¹⁶ Czwojdrak 2012b, s. 255–256. Autorka podważa wyrażane wcześniej przekonanie o istnieniu stronnictwa możnych konsolidującego się wokół królowej Zofii.

¹⁷ Najpełniejszy biogram Przedbora Koniępcolskiego opracował F. Sikora; zob. Sikora 1983, s. 297–311; Szymczakowa 1998, s. 47.

¹⁸ Sikora 1983, s. 308; Zawitkowska 2005, s. 322–323. Są to: Łysiny, Stanisławice, Luborcza, Wąsosze, powiększone w 1452 r. o części wsi Białej koło Lelowa i Podlesia.

¹⁹ Zawitkowska 2005, s. 322–323. Kaszewice, Nakło, Witów, Hartmana Młyn, bór Żar, Woźniki, Rędziny.

²⁰ *Ibidem*. Są to: Pękowice, Januszowice i karczma Chochoł, a w 1453 r. – Konopiska i Lusina.

²¹ Sikora 1983, s. 303.

²² *Ibidem*, s. 305.

²³ *Ibidem*, s. 308. Dobrków, Parkosz, Mokrzec, Dębowe, Łazisko, Kawęczynek, Złotoria, Jaworze, folwark Grabie.

²⁴ *Ibidem*, s. 313.

II. 3. Wielgomłyny, kościół Paulinów, portal południowy od strony kruchty

trochę później na północny zachód od Hołudzy i wchłonęła tę osadę. W 1443 r. w nowo lokowanym mieście powrócono do nazwy Hołudza, by w 1463 r. określić ją jako Koniczpole²⁵. W dokumencie z 1463 r., ustalającym zabezpieczenie posagu i wiana żony syna Przedbora Mikołaja, Doroty z Zarembów, zaprezentowano skomplikowane położenie zespołu osadniczego Chrzęstów-Koniczpole: w ziemi sieradzkiej leżały *Fortalitium et curia Conyeczpole ac villa Conyeczpole*, w ziemi krakowskiej – *Oppidum Conyeczpole ac villa Wąsosze*, w ziemi sandomierskiej – Chrzęstów. Wobec zarysowujących się podziałów administracyjnych Królestwa Polskiego zespół blisko sąsiadujących ze sobą miejsc znalazł się zatem w granicach trzech różnych jednostek terytorialnych²⁶.

Zapewne Przedbor uznał, że zaplecze terytorialne latyfundium związanego z Chrzęstowem-Koniczpołem jest już wystarczające i gwarantuje powodzenie temu przedsięwzięciu. Jednak jak wykazały badania Mariusza Kuleszy, w XV w. nowo lokowane miasto nie rozwinęło się w znaczniejszy układ urbanistyczny. Scharakteryzował on go jako słabo rozwinięty; trudność w określeniu jego kształtu powoduje mierny

²⁵ *Ibidem*, s. 306–307.

²⁶ *Ibidem*, s. 307.